

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.31>

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТТЯ «СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ» ІЗ ПОНЯТТЯМИ «ПРАВОСУДДЯ» ТА «СУДОВИЙ ЗАХИСТ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Вітушинська О.О.,

*аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

Вітушинська О.О. Співвідношення поняття «судовий контроль» із поняттями «правосуддя» та «судовий захист» у кримінальному процесі України.

У статті автором зазначено, що впровадження сучасних підходів до правового регулювання механізму судового контролю у Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року стало одним із правильних способів для реалізації права на справедливий суд. Зазначено, що судовий контроль також, поряд з іншими механізмами кримінального процесу, забезпечив і реалізацію засади верховенства права, якісно новий підхід до розуміння права і свобод особи у кримінальному провадженні, гуманістичний підхід у кримінальному провадженні. Також автор зазначає, що до питань поняття судового контролю, його ознак, співвідношення з іншими категоріями та поняттями не одноразово звертаються як практики, так і вчені-науковці. А дослідження шляхом співставлення поняття «судовий контроль» із поняттями «правосуддя» та «судовий захист» дасть можливість встановити нові особливості судового контролю у кримінальному провадженні України. Саме тому автор визначив за мету дослідження встановлення співвідношення поняття «судовий контроль» із поняттями «правосуддя» та «судовий захист» у кримінальному процесі України.

У статті аналізують праці українських науковців які розкривають як вище окресленні поняття, так і їх співвідношення, а також використане рішення Конституційного Суду України.

У підсумку дослідження сформульовано висновки про те, що судовий захист це дієвий механізм гарантування прав і свобод у кримінальному провадженні, а судовий контроль є способом судового захисту. При цьому, на думку автора, необхідно враховувати, що такий контроль здійснюється не лише під час досудового розслідування, але й під час судових стадій кримінального провадження.

Зроблений висновок про те, що правосуддя та судовий контроль є окремими функціями у кримінальному процесі. Їх відмінності пов'язані зі стадійністю кримінального провадження та їх метою і формою реалізації. Суб'єктний склад реалізації правосуддя та судового контролю не завжди різний. Так, у випадку передбаченому ч. 3 ст. 309 Кримінального процесуального кодексу України суддя здійснюватиме судовий контроль за ухвалами слідчого судді які оскарженню не підлягають, а також правосуддя у цьому ж кримінальному провадженні.

Ключові слова: судовий контроль, кримінальний процес, судовий захист, правосуддя, слідчий суддя, суд.

Vitushynska O.O. Correlation of the concept of «judicial control» with the concepts of «justice» and «judicial protection» in the criminal procedure of Ukraine.

In the article, the author notes that the introduction of modern approaches to the legal regulation of the judicial control mechanism into the Criminal Procedure Code of Ukraine of 2012 was one of the right ways to realize the right to a fair trial. It is noted that judicial control, along with other mechanisms of criminal procedure, also ensures the implementation of the rule of law, a qualitatively new approach to understanding the rights and freedoms of a person in criminal proceedings, and a humanistic approach to criminal proceedings. The author also notes that both practitioners and scholars have repeatedly addressed the issues of the concept of judicial control, its features, and correlation with other categories and concepts. And the research by comparing the concept of «judicial control» with the concepts of

«justice» and «judicial defense» will make it possible to establish new features of judicial control in criminal proceedings in Ukraine. That is why the author set as the purpose of the study to establish the correlation between the concept of «judicial control» and the concepts of «justice» and «judicial defense» in the criminal procedure of Ukraine.

The article analyzes the works of Ukrainian scholars who reveal both the above concepts and their correlation, and also uses the decision of the Constitutional Court of Ukraine.

The study concludes that judicial protection is an effective mechanism for guaranteeing rights and freedoms in criminal proceedings, and judicial control is a way of judicial protection. In the author's opinion, it should be borne in mind that such control is exercised not only during the pre-trial investigation, but also during the judicial stages of criminal proceedings.

The author concludes that justice and judicial control are separate functions in criminal proceedings. Their differences are related to the stages of criminal proceedings and their purpose and form of implementation.

The subjective composition of the realization of justice and judicial control is not always different. Thus, in the case provided for in Part 3 of Article 309 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, a judge will exercise judicial control over non-appealable rulings of the investigating judge, as well as justice in the same criminal proceedings.

Key words: judicial control, criminal procedure, judicial protection, justice, investigating judge, court.

Постановка проблеми. Впровадження сучасних підходів до правового регулювання механізму судового контролю у Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України 2012 року стало одним із правильних способів для реалізації права на справедливий суд. Судовий контроль також, поряд з іншими механізмами кримінального процесу, забезпечив і реалізацію засади верховенства права, якісно новий підхід до розуміння права і свобод особи у кримінальному провадженні, гуманістичний підхід у кримінальному провадженні. Так, до питань поняття судового контролю, його ознак, співвідношення з іншими категоріями та поняттями не одноразово звертаються як практики, так і вчені-науковці. А дослідження шляхом співставлення поняття «судовий контроль» із поняттями «правосуддя» та «судовий захист» дасть можливість встановити нові особливості судового контролю у кримінальному провадженні України.

Стан опрацювання цієї проблематики. Проблемі судового контролю у кримінальному процесу приділено чимало уваги зокрема у працях таких науковців як І.В. Гловюк, О.В. Капліна, О.П. Кучинська, Н.К. Макаренко, В.Т. Маляренко, В.О. Попелюшко, М.А. Погорецький, Н.П. Сиза, Г.К. Тетерятник, А.Р. Туманянц, М.Г. Шавкун, О.Г. Шило.

Метою статті є проведення дослідження з метою встановлення співвідношення поняття «судовий контроль» із поняттями «правосуддя» та «судовий захист» у кримінальному процесі України.

Виклад основного матеріалу. Перш за все звернемо увагу та проаналізуємо сучасні наукові підходи у яких розкриваються ключові поняття нашої статті по окремоті та у співвідношенні у межах досліджень кримінального процесу.

В.Т. Маляренко визначив, що держава поступово відходить від тоталітарних уявлень у судочинстві і переходить до більш гуманних норм, спрямованих на захист прав та інтересів людини. Водночас необхідно зберегти баланс між інтересами суспільства й окремої людини [1, с. 24]. А одним із основних завдань кримінального судочинства є забезпечення належної реалізації конституційних прав і свобод людини при провадженні у кримінальній справі. На його виконання спрямовані діяльність органів розслідування, прокуратури і суду, які здійснюють широкий комплекс правоохоронних функцій. Цій меті слугує різноманітний спектр процесуальних гарантій, які створюють режим захисту прав та законних інтересів особи у кримінальному процесі [2, с. 9].

На думку А.Р. Туманянц, право на судовий захист є одним із конституційних прав людини і громадянина, але на відміну від інших прав воно слугує гарантією всіх прав і свобод людини і громадянина. В цьому його особливість і основна цінність. Судовий захист у правовій державі виступає найбільш ефективною формою забезпечення прав особи [3, с. 4]. Ю.О. Сапельнікова визначає, що судовий захист: поширюється на необмежене коло осіб; на всі без винятків права і свободи, які належать індивіду в силу прямої вказівки Конституції та інших законів, а також на ті, що не мають нормативного закріплення; охоплює права і свободи, які порушені чи обмежені

будь-яким органом державної влади, органом місцевого самоврядування, громадським об'єднанням, посадовою особою будь-якого рівня; належить до прав, які не підлягають обмеженню ні за яких умов [4, с. 22].

Поняття судового захисту також сформовано Я.О. Тицькою та Ю.Ю. Шкодовською, які зазначили, що право на судовий захист слід розглядати як відносно невідчужуване право, що виникає на підставі норм закону і реалізується з метою захисту порушених або оспорюваних прав, свобод, інтересів людини відповідно до виробленого механізму процесуального законодавства [5, с. 350].

Саме для захисту прав і свобод людини й громадянина, на думку А.І. Бондаренко, можна звернутись до суду. Суд не має права відмовити в розгляді справи з причин невиразності або відсутності певної правової норми. В Україні тільки судам належить вирішальна роль у затвердженні пріоритету прав і свобод особи, їх захисті та відновленні. Необхідною умовою ефективності судового контролю прав і свобод людини є незалежність судів від виконавчої й законодавчої влади [6, с. 12]. Суд відіграє роль фактора, що стримує органи слідства, а судовий контроль забезпечує громадянам доступність судового захисту під час досудового розслідування, дає можливість швидкого та ефективного відновлення порушених прав, дозволяє запровадити на досудовому слідстві елементи змагальності [7, с. 11].

На те, що судовий контроль спрямований на захист прав та законних інтересів учасників кримінального судочинства звертає увагу не один науковець [8, с. 66; 9, с. 11; 10, с. 90; 11, с. 80; 12; 13, с. 20].

Схожий підхід застосований і у рішенні Конституційного Суду України від 17.03.2020 року, у якому визначено, що «законодавець передбачив інший механізм судового захисту, яким підозрюваний, обвинувачений може скористатися, – можливість подання заперечень проти ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання з метою приводу під час підготовчого провадження в суді» [14]. У цьому аспекті підтвердженою є думка О.О. Рисіна про те, що однією із таких конституційно-правових форм реалізації судової влади в Україні, як і в інших правових державах світу, є судовий контроль, кількість об'єктів якого, як свідчить світова практика, поступово зростає, хоча для кожної держави перелік цих об'єктів є індивідуальним [15, с. 1]. Саме тому апеляційне та касаційне провадження також називають контрольним, а не лише провадженням з перегляду судових рішень. Зокрема І.В. Гловюк стверджує, що у стадіях апеляційного провадження, касаційного провадження та виключного провадження судова діяльність має також, крім ознак правосуддя, ознаки судового контролю [16, с. 370].

Що ж до судового контролю і правосуддя, то О.І. Полюхович зазначив, що вони, напевне, є найбільш близькими за своєю правовою природою кримінальними процесуальними функціями, хоча це, на його погляд, не виключає існування низки принципових відмінностей [17, с. 167].

На такі відмінності звертає увагу і ряд учених. Так, Н.К. Макаренко зауважує, що на сьогодні існують дві головні точки зору щодо характеристики діяльності суду стосовно обмеження конституційних прав і свобод особи під час досудового розслідування в Україні. Одні вчені вважають, що вона за своєю сутністю відповідає такій функції суду, як судовий контроль, а інші стверджують, що ця діяльність здійснюється в межах виконання такої функції, як правосуддя [18, с. 117]. Саме поняття функція судового контролю, як і функція правосуддя, на стадії досудового розслідування, досі залишається актуальною у наукових дослідженнях при визначенні повноважень слідчого судді та аналізі прийнятих слідчим суддею процесуальних рішень. Правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, що включає в себе судовий розгляд та вирішення у судовому засіданні питань кримінального провадження щодо встановлення винуватості обвинуваченої особи та прийняття відповідного судового рішення. Але, у той самий час, повноваження слідчого судді можна розглядати з позиції дещо звуженого розуміння правосуддя, судового контролю за обмеженням прав і свобод людини та громадянина на стадії досудового розслідування. З аналізу останніх наукових досліджень можна зробити висновок, що розширення меж судового контролю в кримінальному провадженні це наступний крок до переосмислення значення судового контролю в кримінальному провадженні [19, с. 284].

На визначенні поняття «правосуддя» акцентовано увагу у статті В.Т. Комзюк. Зазначено, що правосуддя – це вид державної діяльності, механізм реалізації судової влади, її основна функція, що полягає у розгляді і вирішенні в судових засіданнях судових справ, що здійснюється судами у формі цивільного, кримінального, адміністративного та господарського судочинства з дотриманням встановленої законом процесуальної форми та принципів [20, с. 91].

На думку Н.П. Сизої, правосуддя є основною кримінально-процесуальною функцією, яку здійснює суд через реалізацію в установленій законом процесуальній формі повноважень щодо з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, і вирішення кримінального позову з ухваленням законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення. Функція правосуддя здійснюється у судових стадіях кримінального провадження, де вирішується питання про обвинувачення: у підготовчому судовому провадженні, судовому розгляді у першій інстанції, апеляційному та касаційному розгляді та при перегляді судових рішень за нововиявленими обставинами [21, с. 60].

Правосуддя і судовий контроль мають багато спільного. Перш за все, це суспільні відносини, що складаються у сфері функціонування судової влади, де найчіткіше виражені охоронна і регулятивна функції держави. Спільними є конституційні принципи організації і здійснення правосуддя і судового контролю, а також особливий процесуальний, чітко регламентований законом, порядок розгляду судових справ. Проте, разом із спільними рисами, правосуддя і судовий контроль мають істотні відмінності. Перш за все, – це різні форми державної діяльності, в яких знаходить свою реалізацію судова влада. Правосуддя – це форма державної діяльності, яка здійснюється лише судовою владою. Контроль – функція різних інститутів системи управління суспільними процесами, це самостійна, значуща організаційно-правова форма державного управління, властива всім гілкам державної влади: законодавчій, виконавчій та судовій [22, с. 19].

Висновки. Судовий захист це дієвий механізм гарантування прав і свобод у кримінальному провадженні, а судовий контроль є способом судового захисту. При цьому необхідно враховувати, що такий контроль здійснюється не лише під час досудового розслідування, але й під час судових стадій кримінального провадження.

Водночас, правосуддя та судовий контроль є окремими функціями у кримінальному процесі. Їх відмінності пов'язані зі стадійністю кримінального провадження та їх метою і формою реалізації. Суб'єктний склад реалізації правосуддя та судового контролю не завжди різний. Так, у випадку передбаченому ч. 3 ст. 309 КПК України суддя здійснюватиме судовий контроль за ухвалами слідчого судді які оскарженню не підлягають, а також правосуддя у цьому ж кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Малярєнко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика. Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Х., 2005. 35 с.
2. Манівлець Е.Є. Реалізація конституційних прав і свобод громадян при проведенні невідкладних слідчих дій. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2005. 18 с.
3. Туманянц А.Р. Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю процесуальних рішень органів досудового слідства. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 1998. 16 с.
4. Сапельнікова Ю.О. Теоретичні питання судового контролю за оперативно-розшуковою діяльністю. *Адвокат*. 2010. № 11. С. 22–28.
5. Тицька Я.О., Шкодовська Ю.Ю. Право на судовий захист в системі прав людини: науково-теоретичний аспект у сучасному контексті. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 348Ц351. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/ba92aa54-5ce2-4ac3-9ed4-d982787f6c3b>.
6. Бондаренко А.І. Судовий контроль за дотриманням прав людини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. Вип. 76. С. 10–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2016_76_4C.
7. Шавкун М.Г. Процесуальний контроль органів судової влади на досудових стадіях кримінального процесу. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2010. 20 с.
8. Кирий Л.М. Відомчий, судовий контроль та прокурорський нагляд за відмовою в порушенні кримінальної справи. Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2007. 15 с.
9. Єсімов С.С., Скриньковський Р.М., Ковалів М.В., Сердюк В.В., Хмиз М.В., Чистоклетов Л.Г., Хитра О.Л., Слінько С.В. Судовий контроль як гарантія діяльності органів прокуратури за дотриманням прав людини в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 4. С. 65–70. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-4-7975>.
10. Назаров В.В., Тракало Р.І. Судовий контроль у кримінальному провадженні: теоретичні та практичні аспекти. *Європейські перспективи*. 2014. № 10. С. 89–95. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_10_17.

11. Макаров М.А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., Національна академія внутрішніх справ, 2018. 495 с.
12. Крикунов О. Судовий контроль за дотриманням процесуальних прав сторін кримінального провадження. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1. С. 162–167. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2016_1_33.
13. Городовенко В. Судовий контроль за проведенням слідчих (розшукових) і негласних слідчих дій. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1. С. 15–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_1_4.
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Татькова Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини п'ятої статті 190, пункту 1 частини першої, частини третьої статті 309 Кримінального процесуального кодексу України № 5-п/2020 від 17.03.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-20#n65>.
15. Рисін О. О. Судовий контроль як особлива конституційна форма реалізації судової влади України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 22. С. 1–7 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2003_22_50.
16. Гловюк І.В. Судовий контроль як категорія теорії судової діяльності у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 45. С. 367–371. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2009_45_75.
17. Полюхович О.І. Співвідношення функції правосуддя та судового контролю при здійсненні негласних слідчих (розшукових) дій: питання теорії та практики. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 166–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_2_24.
18. Макаренко Н.К. Актуальні проблеми державного контролю за дотриманням прав і свобод особи у сфері кримінального судочинства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 114–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2015_2_12.
19. Плахотнік О.В. Рішення Європейського суду з прав людини як обов'язковий елемент судового контролю у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 284–294. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_29.
20. Комзюк В. Т. Щодо нормативного визначення поняття і сутності правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 88–92. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/16.pdf>. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.14>.
21. Сиза Н.П. Правосуддя як основна кримінально-процесуальна функція. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 55–61.
22. Сушко Л.П. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні. Авто-реф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2009. 22 с.